

Такім чынам, сістэмнасць беларускіх эканамічных тэрмінаў праяўляецца ў большасці выпадкаў у плане зместу, а не ў плане выражэння, але знаходзіць сваё адлюстраванне і ў плане зместу, і ў плане выражэння адначасова. Тэрміны з’яўляюцца сістэмнымі ў тым выпадку, калі ў іх значэннях выяўляецца агульная інтэгральная і дыферэнцыяльная прыметы і яны пабудаваны па адной словаўтваральнай мадэлі.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Акуленка, А. А., Вештарт, Г. Ф., Трухан Т. М. Руска-беларускі слоўнік эканамічных тэрмінаў / А. А. Акуленка і інш. – Мінск: Права і эканоміка, 2011. – 123 с.
2. Беларуская навуковая тэрміналогія. – Вып. 17 : Слоўнік бухгалтарскай тэрміналогіі : расійска-беларускі слоўнік : праект. – Менск, 1928. – 71 с.
3. Краткий англо-белорусско-русский экономический словарь / Под ред. Л. С. Решетовой. – Мінск, 1995. – 45 с.
4. Лапідус, І. Палітычная эканомія ў сувязі з тэорыяй савецкай гаспадаркі / І. Лапідус. – Мінск: Белдзяржвыд., 1931. – 516 с.
5. Лаўрыновіч, Н. В. Лексіка-семантычная арганізацыя і структурна-дэрывацыйная тыпалогія сучаснай беларускай заалагічнай тэрміналогіі: Дыс. на атрыманне вучон. ступ. канд. філал. навук: 10.02.01 / Н. В. Лаўрыновіч. – Мінск, 2012. – 247 с.
6. Мишкевич, М. В., Василевская, Л. И., Ермаков, В. Н., Плотницкий, М.И. Словарь-справочник по современной экономике: На пяти языках / Под общ. ред. М. И. Плотницкого, М. В. Мишкевича. – Мінск: Выш. шк., 1996. – 364 с.
7. Наталевич, О. Г., Юнаш, М. Н., Огородникова, С.В. Русско-белорусский словарь экономических терминов / О. Г. Наталевич и др. – Мінск: БГЭУ, 2010. – 47 с.
8. Розенталь, Д. Э., Теленкова, М. А. Словарь-справочник терминов / Д. Э. Розенталь и др. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: «Просвещение», 1976.

І.І. Савіцкая

ЛЕКСІЧНАЯ ДЫНАМІКА БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ: АД 20-Х ГГ. XX СТ. ДА ПАЧАТКУ XXI СТ.

1920-я гады XX ст. – перыяд актыўнай работы ў галіне лексікалогіі і лексікаграфіі, якая абапіралася на здабыткі беларускага слоўніцтва дарэвалюцыйнага часу. Варта адзначыць, што тагачасныя слоўнікі дэманстравалі змены ў семантычнай структуры слова на працягу пэўнага часу, вылучэнне або адасабленне некаторых яго адценняў, перастаноўку яго цэнтральных і перыферычных значэнняў, вылучэнне лексем абмежаванага ўжытку як спосабу папаўнення слоўнікавага складу мовы.

Напрыклад, у перыяд бурнага развіцця і нармалізацыі беларускай мовы слоўнік адлюстроўваў працэс пранікнення ў тагачасны лексічны склад абласных слоў (дыялектызмаў ці, як яшчэ іх называлі ў той час, рэгіяналізмаў). Аналіз дыялектнай лексікі ў слоўніках 20-х гадоў дае магчымасць меркаваць аб “празрыстасці” стыляў літаратурнай мовы, аб шляхах пранікнення лакальнай лексікі ў помнікі, аб узбагачэнні слоўнікавага складу літаратурнай мовы за кошт народных гаворак.

Працэс увядзення ў слоўнікі аказіянальных і запазычаных слоў таксама адлюстроўвае магчымасці нацыянальнага словаўтварэння і словаўжывання ў плане нармалізацыі літаратурнай мовы. Па ўзроўню адлюстравання аказіяналізмаў і запазычанняў без аднабакова-пурыстычнага асвятлення гэтага пытання можна меркаваць пра іх лёс, які залежыць ад сукупнасці чыста моўных і экстралінгвістычных фактараў.

Беларускія слоўнікі 20-х гадоў XX ст. ("Практычны расійска-беларускі слоўнік" М. Байкова і М. Гарэцкага (1924), "Беларуска-польска-расейска-лацінскі батанічны слоўнік" З. Верас (1924), "Беларуска-расійскі слоўнік" (1925) і "Расійска-беларускі слоўнік" (1928) М. Байкова і С. Некрашэвіча і інш.) адлюстроўвалі асноўныя тэндэнцыі і напрамкі тагачаснага словаўжывання і насілі нарматыўны характар. Аднак у працэсе пастаяннага прыстасавання моўнай сістэмы да новых умоў перадачы інфармацыі ў ёй [сістэме] назіраюцца ўнутраныя змены як вынік лексічнай дынамікі ў дыяхроніі. Таму пры аналізе дынамікі моўнага развіцця неабходна ўлічваць розніцу паміж станам лексікі ў розныя эпохі і разнастайныя формы ўзаемадзеяння паміж рознымі лексічнымі сістэмамі.

Адным з асноўных працэсаў, які закрануў беларускую лексічную сістэму, можна лічыць размежаванне стылістычных пластоў як паказчык варыянтнасці словаўжывання, паколькі функцыянальна-стылістычная афарбоўка слоў абумоўлена грамадскім характарам мовы і звязана з частотным выкарыстаннем слова ў пэўнай сферы маўлення, у пэўным функцыянальным стылі. Грамадска-палітычная атмасфера, у якой развіваецца тая ці іншая мова, можа вызначыць тыпы і мадэлі ўжывання адзінак гэтай мовы, павышаць або зніжаць пазнавальнае, каштоўнаснае значэнне гэтых адзінак, а таксама ўплываць на іх функцыі.

Дынаміка семантычных змен лексем, прапанаваных у лексікаграфічных даведніках 20-х гадоў XX ст., лепш за ўсё прасочваецца ў параўнанні з матэрыялам сучасных нарматыўных слоўнікаў, якія адлюстроўваюць якасныя змены мовы, абумоўленыя ўплывам і ўзаемадзеяннем шматлікіх знешніх фактараў з унутранымі заканамернасцямі моўнага развіцця. Гэтае ўзаемадзеянне праявілася ў форме папаўнення лексікі новымі словамі і ў выпрацоўцы і стабілізацыі функцыянальных стыляў беларускай літаратурнай мовы, у выніку чаго адбыліся зрухі ў межах сінанімічных радоў і ўвогуле пластоў лексікі.

Аналіз слоўнікаў дае матэрыял для вызначэння пераходу пэўных тагачасных лексем у разрад сродкаў функцыянальна абмежаванага ўжытку. Прычым невялікі аб'ём і практычныя мэты складання (арыентацыя на паўсядзённае выкарыстанне лексем) беларускіх лексікаграфічных крыніц першых паслярэвалюцыйных гадоў абумовілі наяўнасць малой колькасці слоў, нейтральных з эмацыянальна-экспрэсіўнага пункту гледжання, якія затым перайшлі ў разрад афіцыйных, кніжных або спецыяльных і набылі адпаведныя паметы: *скрыжаль* – *табліца ПРБС, 215; ПРБС-2, 153; (кніжн.). 1. Дошка, пліта з напісаным на ёй тэкстам (пераважна свяшчэнным, культавым). 2. перан. Пра тое, што захоўвае, куды занесены памятныя падзеі, даты, імёны і пад. ТСБМ-*

5/1, 185; ТСБЛМ, 605; **действующий** – чынны ПРБС, 45; ПРБС-2, 35; (кніжн.). 1. Дзейсны, актыўны. 2. Важны, салідны ТСБМ-5/2, 328; ТСБЛМ, 750; **дажывожны** – пожизненный ПРБС, 167; ПРБС-2, 119; **дажыццё** (афіц.). Час, які застаецца жыць да смерці ТСБЛМ, 165.

І наадварот, даволі шырока ў слоўніках былі прадстаўлены словы, якія ў сучаснай беларускай мове набылі статус размоўных, абласных або ўстарэлых¹⁰.

Статус размоўных атрымалі словы наступных прадметна-тэматычных груп:

- рэаліі побыту і жыццядзейнасці чалавека: **кусанік** – огрызок, кусок НБМС, 133; ПРБС, 123; ПРБС-2, 90; ПРБС, 129; ПРБС-2, 94; ТСБЛМ, 309; **нагавіцы** – панталоны, брюки ПРБС, 147; ПРБС-2, 105; ПРБС, 20; ТСБМ-3, 224; ТСБЛМ, 360; **пушка** – коробка, баул МБС, 67; ПРБС-12; ПРБС, 84; ТСБМ-4, 528; ТСБЛМ, 527; **сукня** – платье ПРБС, 156; ПРБС-2, 111; ТСБМ-5/1, 373;

- асобасныя характарыстыкі чалавека: **гулец** – принимающий участие в игре, гуляка, игрок НБМС, 64; ПРБС, 42; ПРБС-2, 34; ПРБС, 70; ПРБС-2, 52; ТСБМ-2, 94; ТСБЛМ, 160; **наступнік** – наследник, преемник МБС, 82; НБМС, 157; ПРБС, 107; ПРБС-2, 79; ПРБС, 181; ПРБС-2, 128; ТСБМ-3, 317; **шатан** – сатана ПРБС, 210; ПРБС-2, 149; ТСБМ-5/2, 358; ТСБЛМ, 756;

- назвы грамадскіх і прававых з'яў: **назычка** – ссуда ПРБС, 224; ПРБС-2, 158; ТСБМ-3, 604; **радоўка** – очередь МБС, 99; ТСБМ-4, 556; ТСБЛМ, 533; **спадкі** – наследство ПРБС, 107; ПРБС-2, 79; ТСБМ-5/1, 241; ТСБЛМ, 614;

- характарыстыкі разумовых працэсаў і фізічнага стану: **галас** – шум ПРБС, 252; ТСБМ-2, 17; ТСБЛМ, 141; **любошчы** – любовь МБС, 73; ТСБМ-3, 67; **лятунак** – мечта МБС, 75; НБМС, 140; ТСБМ-3, 76; **правіна, -нка** – проступок ПРБС-2, 136; ТСБМ-4, 308; **пуд** – испуг, переполох НБМС, 194; ТСБМ-4, 515; **турбацыя** – беспокойство МБС, 10; ТСБМ-5/1, 554;

- абазначэнні прыродных з'яў: **сухмень** – засуха, бездождие НБМС, 224; ПРБС, 65; ПРБС, 13; ПРБС-2, 12; ПРБС-2, 49; ТСБМ-5/1, 399; ТСБЛМ, 640; **хлюпа** – слякоть ПРБС, 217; ПРБС-2, 154; ТСБМ-5/2, 203; ТСБМ-5/2, 204; **цямнота** – темнота ПРБС, 229; ПРБС-2, 163; ТСБМ-5/2, 281; ТСБЛМ, 739.

- знешнія або якасныя прыметы з указаннем на матэрыял і функцыянальныя ўласцівасці: **волкі** – сырой ПРБС, 228; ПРБС-2, 162; ТСБМ-1, 503-504; ТСБЛМ, 116; **зімны** – студеный ПРБС, 226; ПРБС-2, 160; ТСБМ-2, 474; **ліпнёвы** – июльский МБС, 61; ПРБС, 76; ПРБС-2, 57; ТСБМ-3, 48; **пекны** – красивый ПРБС, 85; ТСБМ-4, 153; **прыёмовы** – приемный ПРБС, 185; ПРБС-2, 131; ТСБМ-4, 434;

- абазначэнні фізічных дзеянняў, станаў і псіхічных працэсаў: **галадаваць** – голодать ПРБС, 40; ПРБС-2, 32; ТСБМ-2, 16; **гарлаць** – галдеть, орать ПРБС-2, 30; ПРБС-2, 97; ТСБМ-2, 31; **дэклараваць** – обещать МБС, 92; ТСЛБМ, 167; **набрацца** – сочетаться браком ПРБС, 222; ПРБС-2, 157; ТСБМ-

¹⁰ Паколькі ў лексікаграфічных крыніцах 20-х гадоў стылістычная прыналежнасць лексем не ўказвалася або ўказвалася надзвычай рэдка (гл. раздзел 3.1), то тыя словы, якія не мелі стылістычных памет, мяркуюцца як нейтральныя. Перамяшчэнні ўнутры сінанімічных радоў аналізуюцца ў параўнанні з матэрыяламі сучасных слоўнікаў (ТСБМ, ТСБЛМ).

3, 465; **турыць** – гнать ПРБС-2, 31; ТСБМ-5/1, 557; ТСБЛМ, 669; **увінаць** – обертываць ПРБС, 124; ПРБС-2, 90; ТСБМ-5/1, 605;

- абстрактныя і канкрэтныя прыметы, уласцівыя адушаўлёным і неадушаўлёным аб’ектам і дзеянням: **відочна** – очевидно, видимо, наяву, явна МБС, 99; ПРБС, 25; ПРБС-2, 20; ПРБС, 109; ПРБС, 254; ТСБМ-1, 488; **латвей** – легче МБС, 70; ТСБМ-3, 27; **распачліва** – отчаянно ПРБС, 144; ТСБМ-4, 662; **шчасна** – счастливо НБМС, 258; ТСБМ-5/2, 417; ТСБЛМ, 766.

Функцыянаванне некаторых слоў абмежавана выкарыстаннем іх у пэўны гістарычны перыяд, абазначэннем пэўных гістарычных рэалій, зарэгістраваных слоўнікамі 20-х гадоў. Такія словы з’яўляюцца гістарызмамі і маюць памету *гіст.*: **асаднік** – поселенец ПРБС, 175; ПРБС-2, 124; (*гіст.*) У Польшчы ў перыяд з 1920 па 1936 год – урадавы пасяленец-каланіст на заходнебеларускіх, пераважна пагранічных землях ТСБМ-1, 274; **пасэсія** – аренда, откуп ПРБС, 9; ПРБС, 141; (*гіст.*) Зямельнае арэнднае ўладанне ТСБМ-4, 97; **тлумач** – истолкователь ПРБС, 76; ПРБС-2, 56; (*гіст.*) Асоба, якая выкарыстоўвалася для вуснага перакладу з замежнай мовы ў час размовы. // Службовая асоба, якая выконвала абавязкі перакладчыка ў час афіцыйных перагавораў ТСБМ-5/1, 491.

Функцыянаванне лексічных архаізмаў (уласна ўстарэлай лексікі, якая мае памету *уст.*) звязана з фіксацыяй сучаснымі слоўнікамі назваў рэалій, якія ў слоўніках 20-х гадоў абазначалі:

- назвы асоб: **мурын** – негр ПРБС, 111; ПРБС-2, 82; (*уст.*) Негр ТСБМ-3, 183; **фактор** – посредник ПРБС, 175; ПРБС-2, 125; **фактар** Пасрэднік, камісіянер (*уст.*) ТСБМ-5/2, 103; ТСБЛМ, 705;

- назвы памяшканняў і пабудов: **гаспода** – усадыба МБС, 136; НБМС, 57; (*уст.*) Дом, жыллё гаспадара ТСБМ-2, 38; **карчма** – ресторан ПРБС, 206; (*уст.*) Заезны дом з начлегам у дарэвалюцыйнай Беларусі, на Украіне і ў Польшчы ТСБЛМ, 281; **паперня** – бумажная фабрыка, бумагопрядільня, писчебумажная фабрыка НБМС, 179; ПРБС, 20; ПРБС-2, 17; ПРБС, 155; ПРБС-2, 11; ПРБС, 242; ПРБС-2, 170; (*уст.*) Папяровая фабрыка ТСБМ-4, 20;

- назвы побытавых прадметаў, прылад і дзеянняў: **атрамэнт** – чернила ПРБС, 248; ПРБС-2, 174; (*уст.*) Тое, што і чарніла ТСБМ-1, 197; ТСБЛМ, 72; **мошаст** – бархат МБС, 9; ПРБС, 12; ПРБС-2, 11; (*уст.*) Крэп, аксаміт ТСБМ-3, 176; ТСБЛМ, 350; **ніжнік** – валет в картах НБМС, 163; ПРБС, 21; ПРБС-2, 17; (*уст.*) Малодшая фігура ў ігравых картах; валет ТСБМ-3, 406; **рондаль** – каструля ПРБС, 78; ПРБС-2, 58; (*уст.*) Каструля з ручкай ТСБМ-4, 715; ТСБЛМ, 564;

- назвы маральна-прававых рэалій, выражаных аддзяяслоўнымі назоўнікамі: **заказ** – запрет ПРБС, 63; ПРБС-2, 48; (*уст.*) Забарона ТСБМ-2, 319; **заказаць** (*уст.*) Забараніць, зрабіць недаступным ТСБЛМ, 212; **тэстамэнт** – завешчанне НБМС, 234; (*уст.*) Завяшчанне ТСБМ-5/1, 482;

- назвы ўласцівасцей псіхічнага і фізічнага стану чалавека: **амбарас** – беспокойство, неприятная возня МБС, 10; НБМС, 16; (*уст.*) Клопаты, турботы, непакой ТСБМ-1, 228; **падвей** – болезнь, простуда, паралич (от ветра?) НБМС, 172; (*уст.*) Хвароба, якая здараецца, калі прахопіць скразняком;

параліч ТСБМ-3, 517; **флегма** – мокрота МБС, 76; (уст.) Слізь, макрота ТСБМ-5/2, 141.

Імкненне пазбегнуць або замяніць нематываванае запазычанне прывяло ў сучаснай беларускай мове, у прыватнасці, у публіцыстыцы, да ўдакладнення структуры некаторых вытворных слоў, замены або колькаснага змянення афіксаў у словаформах: *абраны* замест *выбраны*; *панішчыць* замест *знішчыць*; *апавяданнік*, *даследнік* замест *апавядальнік*, *даследчык*; *выступ*, *выстава*, *тэза* замест *выступленне*, *выстаўка*, *тэзіс* і г.д. Назіраецца актывізацыя функцыянавання лексем тыпу *асадка* (ручка для пісьма), *страўня* (сталовая) і інш.

Перамяшчэнні ў межах сінанімічных радоў адбываюцца з той прычыны, што слоўнікавы склад мовы рэагуе на змены ў грамадска-палітычнай, эканамічнай і навукова-тэхнічнай сферах жыцця грамадства, і гэта адбываецца на ступені актыўнасці частак яго слоўнікавага запасу. Змены ў сучаснай сістэме беларускай лексікі залежаць, падобна як і ў 20-я гады, ад унутры- і пазамоўных фактараў і выцякаюць з імкнення грамадскасці як мага аддаліцца ад рускай мовы з прыцягненнем ўнутраных моўных рэсурсаў або шляхам запазычання, перш за ўсё польскай і ўкраінскай моў.

Прынятыя скарачэнні:

МБС – Гарэцкі М., Гарэцкі Г. Маскоўска-беларускі слоўнік. – Выд. 2-е, з папр. і вялікімі дадат. – Вільня: Б.в., 1920. – 144 с.

НБМС – Гарэцкі М. Невялічкі беларуска-маскоўскі слоўнік / Рэд. Я. Станкеўчыка. – Выд. 2-е, стр. – Вільня: Друк. "Віленскага выдавецтва", 1921. – 264 с.

ПРБС – Байкоў М., Гарэцкі М. Практычны расійска-беларускі слоўнік. – Мінск: Выд. "Белтрэстдрук", 1924. – 261 с.

ПРБС-2 – Байкоў М., Гарэцкі М. Практычны расійска-беларускі слоўнік. – Выд. 2-е, выпр. і дап. – Мінск: ДВБ, 1926. – 192 с.

ТСБЛМ – Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы: Больш за 65000 слоў / Пад рэд.: М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко. – Мінск: Бел. Энцыкл., 1996. – 783 с.

ТСБМ – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 т. / Пад агул. рэд. К.К. Атраховіча (К. Крапівы). – Мінск: Выд-ва "Бел. сав. энцыкл.", 1977-1984. – Т. 1-5.

А. Л. Садоўская

БЕЛАРУСКАЯ ЭТНАФРАЗЕАЛОГІЯ Ў ДЫНАМІЦЫ РАЗВІЦЦА

Тэрмін «этнафразеалогія» ўведзены ў навуковы зварот гомельскім моваведам прафесарам У. І. Ковалем і, як і многія іншыя лінгвістычныя тэрміны, ужываецца на сёння ў некалькіх значэннях. З аднаго боку, У. І. Коваль называе этнафразеалогіяй «частку фразеалагічнага фонду, у якой адлюстравана традыцыйная народная духоўная культура, захаваная ў свядомасці носьбітаў мовы, нягледзячы на супрацьдзеянне з боку хрысціянства і актыўны ўплыў на яе навуковага светапогляду» [18, с. 6]. Этнафраземы, што сталі аб'ектам даследавання ў доктарскай дысертацыі цытаванага аўтара, уяўляюць сабой асобую разнавіднасць нематываваных (семантычна непадзельных) устойлівых

словазлучэнняў, паходжанне якіх звязана з абрадамі, звычаямі, павер'ямі і традыцыйнымі народнымі ўяўленнямі пра з'явы навакольнага свету.

З іншага боку, тэрмін «этнафразеалогія» абазначае «новы лінгвістычны напрамак на сумежжы фразеалогіі і этналінгвістыкі, які вывучае ўстойлівыя словазлучэнні ў этнакультурным аспекце» [22, с. 3 – 5], што і стала аб'ектам увагі ў прапанаваным артыкуле. Такім чынам відавочна, што з'яўленне названага падыходу да аналізу фразеалагічных рэсурсаў звязана найперш з актыўным развіццём у апошнія дзесяцігоддзі такога новага і прыярытэтнага напрамку ў мовазнаўстве, як этналінгвістыка (грэч. *ethnos* – народ + франц. *linguistique* – навука аб мове), які вывучае адлюстраванне ў мове народнага светапогляду, народнай духоўнай культуры. Асабліва цікавіць гэту навуку сувязь адзінак мовы з народнымі павер'ямі, уяўленнямі, звычаямі, абрадамі і г.д.

Узнікненне этнафразеалагічнага кірунку этналінгвістыкі абумоўлена, з аднаго боку, тым, што сфера фразеалогіі валодае магутным культуразнаўчым патэнцыялам і з'яўляецца ўнікальнай крыніцай ведаў пра духоўную культуру народа. Асабліва гэта датычыцца фразеалагізмаў, якія непасрэдна спраецываны на народную культуру і, значыць, у той ці іншай ступені адлюстроўваюць так званае традыцыйнае мысленне – мысленне сістэмнае, зверху індывідуалізаванае, якое аперыруе калектыўным духоўным вопытам. Менавіта таму этналінгвістычная метадалогія стала цалкам натуральнай і арганічнай у даследаванні фразеалагічных рэсурсаў мовы і вывучэнне іх у этналінгвістычным аспекце ўяўляецца даследчыкам ў вышэйшай ступені неабходным. З іншага боку, культурны кантэкст становіцца дадатковай крыніцай, а часта і галоўным крытэрыем як для вызначэння генезісу фразеалагізма, так і для вырашэння многіх іншых лінгвістычных пытанняў: бытавання выразу, развіцця і мадыфікацыі яго пераносных значэнняў (метафарычных, сімвалічных і пад.). Таму этналінгвістычная метадалогія прыдатная і для вырашэння «ўласнафразеалагічнай» праблематыкі.

Падрабязна аналізуючы спецыфіку і стан развіцця сённяшняй айчыннай этналінгвістыкі па напрамках, М. П. Антропаў адзначае, што асабліва плённа ў Беларусі развіваецца менавіта этналінгвістычнае даследаванне фразеалогіі [5], а ў сваім дакладзе «Беларуская этналінгвістыка паміж Масквой і Люблінам» на адной з міжнародных навуковых канферэнцый у Мінску вучоны гаворыць пра тое, што этнафразеалагічны напрамак (поруч таксама са сферамі даследаванняў этналінгвістыкі і фальклору, этналінгвістыкі і міфалогіі) можна лічыць (натуральна, у пэўнай ступені ўмоўна) «ўласна беларускім», у процілегласць іншым напрамкам айчыннай этналінгвістыкі, якія сфарміраваліся і развіваюцца пад уплывам адпаведных «маскоўскіх» і «люблінскіх» кірункаў [4]. Разам з тым, айчынная этнафразеалогія – гэта навука, якая зарадзілася нядаўна і многія праблемы якой яшчэ чакаюць свайго вырашэння, па сёння працягваецца і выпрацоўка інструментарыю і метадалагічных прынцыпаў этнафразеалагічных даследаванняў.

У працах этнафразеалагічнага напрамку культурна-нацыянальная інтэрпрэтацыя фразеалагічных адзінак пачынае даследавацца ў «прасторы народнай мудрасці» [30, с. 8], з улікам сістэмы эталонаў і стэрэатыпаў культурна-нацыянальнай самасвядомасці лінгвакультурнай супольнасці і яе каштоўнасных арыенціраў, у сувязі з народнымі абрадамі, звычаямі, павер'ямі і традыцыйнымі ўяўленнямі пра з'явы навакольнага свету. Фразеалагізмы разглядаюцца як «транслятары культурнай інфармацыі» [38, с. 11], як «своеасаблівыя культурныя знакі», як «спецыфічныя пазнавальныя канструкты» [Петренко, Сурманидзе. Цыт. па: 47, с. 76], якія «па сваёй прыродзе прызначаны не столькі для намінацыі свету, колькі для яго культурнай інтэрпрэтацыі ў знакава-сімвалічнай форме, а падчас і своеасаблівага мадэлявання, бо, як і іншыя факты культурнай творчасці, яны перадаюць не столькі асабісты, індывідуальны, колькі ўніфікаваны погляд на свет» [47, с. 76], калектыўны духоўны вопыт пэўнага народа.

У апошнія дзесяцігоддзі даследаванні ў названым – этнафразеалагічным – напрамку на Беларусі відавочна актывізаваліся. Бадай, самае шырокае асвятленне этнафразеалагічная праблематыка знайшла ў працах У. І. Коваля – прызнанага главы абазначанага кірунку [гл.: 16 – 29 і інш.]. Рускія і беларускія фразеалагізмы, генетычна звязаныя з народна-міфалагічнымі ўяўленнямі пра жывёл, расліны і неадушаўлёныя прадметы, аналізуюцца ў этналінгвістычным аспекце ў яго кнізе «Чым адгукаецца слова: Фразеалогія ў павер'ях, абрадах і звычаях» (1994) [24]. У манаграфіі аўтара «Восточнославянская этнофразеология: Деривация, семантика, происхождение» (1998) [16] і яго дысертацыйнай рабоце [18] праводзіцца сістэмны аналіз фразеалагізмаў, якія адносяцца да сферы народнай духоўнай культуры: устанаўліваецца іх дэрывацыйная база, апісваюцца асноўныя фраземаўтваральныя мадэлі, вызначаюцца суадносіны паміж дэрывацыйнымі заканамернасцямі і характарам семантыкі фразем, што дазваляе, па словах даследчыка, найбольш аб'ектыўна ацэньваць унутраную форму ўстойлівых словазлучэнняў, якія не былі раней прадметам дыяхранічнага аналізу. У манаграфіі «Фразеология народной духовной культуры: состав, семантика, происхождение» (2011) [27] аналізуюцца этнафраземы, якія маркіруюць цяжарнасць і роды, паводзіны людзей перад шлюбам і ў шлюбе і шырэй – у шлюбна-эратычнай сферы ўвогуле; этнафраземы, што маркіруюць унутраныя якасці чалавека, яго паводзіны, знешні выгляд, псіхафізічны стан; этнафраземы, якія маюць дачыненне да сферы магічнай дзейнасці, якія рэпрэзентуюць уяўленні пра шчасце і ўдачу, характарызуюць сітуацыю і маркіруюць з'явы прыроды. З пункту гледжання гендарнай лінгвістыкі лексіка-фразеалагічны склад і парэміі рускай, беларускай і іншых славянскіх моў аналізуюцца ў манаграфіі У. І. Коваля «Язык и текст в аспекте гендерной лингвистики» (2007) [28]. Падрабязны разгляд асноўных прац У. І. Коваля, прысвечаных этымалагічнаму аналізу фразеалогіі народнай духоўнай культуры, можна знайсці ў артыкуле вядомага славянскага фразеолага В. М. Макіенкі «Фразеологические этимологии профессора В. И. Коваля: ретроспектива и перспективы» [41].

Непасрэдныя адносіны да этнафразеалогіі маюць даследаванні А. С. Аксамітава, прысвечаныя беларускай фразеалогіі фальклорнага паходжання [гл.: 1 – 3], К. М. Гюлумянц [12], І. Я. Лепешава, Ф. М. Янкоўскага, М. А. Даніловіча [13, 14 і інш.], Т. В. Валодзінай [6, 7 і інш.], А. І. Халыўкі [64 – 66 і інш.], Л. В. Чарнышовай [67, 68 і інш.], Л. І. Козырава [31 і інш.], Г. І. Лапаціна [32 – 34 і інш.], Н. Лыкавай [35], С. М. Прохаравай [48], В. Г. Гаўрыловіч [9], А. М. Воінавай і А. М. Палуян [8], С. В. Галяк [10, 11] і інш. Усходнеславянскія і польскія этнафраземы, суадносныя з канцэптам «дрэва», аналізуюцца ў дысэртацыйнай рабоце і манаграфіі польскай даследчыцы М. Малохі (названыя працы выконваліся на Беларусі) [36]. Беларускія фразеалагізмы з кампанентам-арнітонімам сталі аб'ектам этналінгвістычнага аналізу ў манаграфіі А. Л. Садоўскай [62]. Устойлівыя словазлучэнні ў каляндарна-абрадавым фальклоры (перадусім Гомельшчыны) прысвечаны шэраг прац В. С. Новак [42 – 44 і інш.]. Нацыянальна-культурныя апазіцыі ў ментальнасці беларусаў на матэрыяле беларускіх парэмій і фразеалагізмаў з этналінгвонімамі і тапонімамі разглядаюцца Н. Б. Мячкоўскай [40]. Дарэчы, пад кіраўніцтвам Н. Б. Мячкоўскай за апошнія гады выкананы і абаронены шэраг кандыдацкіх дысэртацый, прысвечаных актуальным аспектам вывучэння фразеалагічных рэсурсаў мовы з пазіцый сучасных падыходаў. Значнае месца займае этнафразеалогія як аб'ект лінгвакультуралогіі ў працах В. А. Маславай [37 – 39].

Карысным для далейшых этнафразеалагічных даследаванняў стаў выдадзены ў 1997 годзе «Слоўнік беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў: Лінгвакраіназнаўчы дапаможнік» (1997) С. Ф. Івановай, Я. Я. Іванова, у якім робіцца спроба адлюстравання адметны ў сучаснай беларускай літаратурнай мове сваёй нацыянальна-культурнай семантыкай пласт моўных афарызмаў. Як лінгвакраіназнаўчы дапаможнік у склад сваіх артыкулаў слоўнік уключае абавязкова лінгвакраіназнаўчы каментарый, у якім змяшчаецца апісанне тых з'яў побыту і звычаяў, пэўных гістарычных і культурных падзей у жыцці Беларусі, яе прыродна-геаграфічных асаблівасцей і г. д., на падставе якіх склаўся “прататып” моўнага афарызма (яго прамое значэнне). У некаторых выпадках даецца кароткая этымалагічная даведка. Цікавымі ўяўляюцца і іншыя працы Я. Я. Іванова, прысвечаныя нацыянальна-культурнай семантыцы беларускай мовы як аб'екта лінгвакраіназнаўства.

Пытанні даследавання фразеалагічных адзінак у этналінгвістычным аспекце абмяркоўваюцца на міжнародных навуковых канферэнцыях, напрыклад: «Актуальные проблемы славянской фразеологии» (Гомель, 1999); «Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах» (Гомель, 2001; 2003; 2005; 2007); «Славянская фразеология ў сінхроніі і дыяхроніі» (Гомель, 2011); «Актуальные проблемы исследования языка и речи»: секцыя «Этнолингвистика и фразеология» (Мінск, 2001); «Национально-культурный компонент в тексте и языке»: секцыя «Наивная картина мира, отражённая во фразеологии и паремиологии» (Мінск, 1994, 1999, 2005, 2009, 2012); «Язык и социум»: секцыя «Язык и национальная культура» (Мінск,

штогод, пачынаючы з 90-х гадоў XX ст.), «Мова – літаратура – культура»: «Беларуская парэміялогія і фразеалогія на славянскім фоне» (Мінск, 2006); «Славянская фразеалогія і парэміялогія в XXI веку» (Магілёў, 2009) і інш.

Што датычыць развіцця этнафразеалагічных даследаванняў на філалагічным факультэце БДУ ў Мінску, то з 2003 года А. Л. Садоўская кіруе студэнцкім навуковым гуртком “Роднае слова”, у межах якога этналінгвістычны напрамак фразеалагічных даследаванняў знайшоў шырокае асвятленне і практычную рэалізацыю. Так, за гэты час апублікавана вялікая колькасць студэнцкіх навуковых артыкулаў (частка з іх – у сааўтарстве з А. Л. Садоўскай), прадметам увагі якіх становілася, напрыклад, фразеалагічная актыўнасць жывёльнай сімволікі традыцыйнай культуры беларусаў (А. Л. Садоўскай і М. А. Сяброўскай разглядалася сімволіка *каровы / быка (вала)* ў беларускай парэміялогіі і культуры; А. Л. Садоўскай і А. М. Багушэвічам – вобраз *свінні* ў беларускай фразеалогіі; нацыянальна-культурныя канатацыі інсектоніма *пчала* ў беларускай фразеалогіі вылучаны І. Р. Прычынец, а арнітонімаў *голуб* і *ластаўка* – А. Л. Садоўскай разам з яе вучаніцай І. Р. Прычынец і інш.); сімволіка стыхій у беларускіх выслоўях разглядалася А. Л. Садоўскай і А. А. Карп, міфалагічны вобраз сонца ва ўстойлівых моўных выразках беларусаў – Д. П. Сёмухай. Прадметам этналінгвістычнага, лінгвакультуралагічнага і кагнітыўнага аналізу становіліся беларускія фразеалагізмы розных лексіка-семантычных палёў і з рознымі кампанентамі: Н. Ф. Бышкай аналізаваліся фразеалагізмы лексіка-семантычнага поля ‘*п’янства, гарэлка*’, А. Л. Садоўскай і Н. С. Сянько – фраземы лексіка-семантычнага поля ‘*разумовая дзейнасць чалавека*’, А. А. Акушэвічам – парэміі тэматычнага кола ‘*ўзаемаадносіны бацькоў – дзяцей*’, Д. П. Пыхалавай – фразеасемантычнае поле ‘*ступені чалавечага жыцця*’, фразеалагізмы з кампанентамі *Бог, Божы* прааналізаваны А. Л. Садоўскай і Ю. С. Сёмкай, фразеалагізмы з кампанентамі *дом, хата*, а таксама з кампанентамі – назвамі адзення з пазіцый адлюстравання ў іх рыс нацыянальнага характару і менталітэту беларусаў даследаваліся С. Самахвамам, некаторыя асаблівасці функцыянавання ўласных асабовых імёнаў у беларускай парэміялогіі апісаны І. В. Змачынскай; бінарныя апазіцыі *дабро / зло* ў складзе беларускай фразеалогіі разгледзела М. А. Бура, *маладосць – старасць* – Дз. С. Суслаў, А. Л. Садоўская і Д. П. Пыхалава (Сёмуха) і інш.

Нарматыўны канон моўнай асобы на матэрыяле беларускай фразеалогіі ў кантэксце біблейскіх заповедзей аналізаваўся Д. П. Сёмухай. Рабіліся захады раскрыць кагнітыўны патэнцыял беларускіх фразеалагізмаў розных фразеасемантычных палёў і з рознымі кампанентамі. Частка даследаванняў выканана на матэрыяле некалькіх моў у параўнальным аспекце: так, А. Л. Садоўскай і Дз. С. Суславым аналізавалася адлюстраванне гендарных адносін у беларускай, рускай і сербскай парэміялогіі, беларускія і польскія фразеалагізмы гендарнай семантыкі сталі аб’ектам аналізу І. В. Змачынскай, М. А. Сяброўскай даследаваліся беларускія і італьянскія фразеалагізмы з кампанентам-заонімам *кот* у супастаўляльным аспекце, Г. П. Сіроткінай – парэміі лексіка-семантычнага поля “маўчанне” ва ўсходнеславянскіх, чэшскай,

польскай і англійскай мовах і інш. Больш падрабязную бібліяграфію этнафразеалагічных і шырэй – этналінгвістычных даследаванняў, што вядуцца на Беларусі, у тым ліку і навуковых прац ужо названых намі вышэй даследчыкаў, можна знайсці ў манаграфіі А. Л. Садоўскай [62].

З таго ж 2003 года А. Л. Садоўская кіруе на філалагічным факультэце БДУ навуковым семінарам для студэнтаў «Нацыянальна-культурны кампанент беларускай фразеалогіі», у выніку чаго этнафразеалагічная і шырэй – этналінгвістычная праблематыка знайшла дастаткова шырокае ўвасабленне ў курсавых і дыпломных працах студэнтаў-філолагаў. А. Л. Садоўскай падрыхтаваны таксама шэраг навукова-метадычных публікацый для часопіса «Роднае слова» ў дапамогу студэнтам і школьнікам, якія маюць намер займацца навукова-даследчай працай у галіне фразеалогіі [54, 55, 60, 61 і інш.]. Артыкулы ўключаюць прыкладную тэматыку рэфератаў, дакладаў і навукова-даследчых работ па праблематыцы «Нацыянальна-культурны кампанент беларускай фразеалогіі» і матэрыялы, а таксама парады для іх паспяховай рэалізацыі і інш.

Такім чынам відавочна, што этналінгвістычны напрамак становіцца адным з прыярытэтных у сучасных фразеалагічных даследаваннях. У межах яго фразеалагізм разглядаецца як вынік і адначасова спосаб культурна-нацыянальнага светабачання, а інтэрпрэтацыя яго семантыкі немінуха прыводзіць даследчыка-этналінгвіста да праблематыкі культурнага кантэксту.

Варта адзначыць, што этналінгвістычны падыход да аналізу фразеалагічных рэсурсаў шчыльна змыкаецца і арганічна пераплятаецца з даследаваннем нацыянальна-культурнай спецыфікі ўстойлівых моўных адзінак з пазіцый кагнітыўнай лінгвістыкі і лінгвакультуралогіі. Кагнітыўная арыентацыя даследавання фразеалагічнага фонду з’яўляецца прынцыпова новай у вырашэнні наступных тэарэтычных і эксперыментальных задач: «як структураваны змест фразеалагічных адзінак (далей – ФА) і якія спосабы яго фармалізацыі; якім чынам аказваецца «ўплеценай» у «тканіну» моўнага значэння семантыка культуры, г. зн. як знакі культуры – яе ўстаноўкі, стэрэатыпы, эталоны, сімвалы, міфалагемы і інш. – «уваходзяць» у змест ФА; праз якія кагнітыўныя працэдуры кадзіравання і ўспрымання ФА ажыццяўляецца суаднясенне двух кодаў – кода мовы і кода культуры – і як фармалізаваць дадзены працэс; у чым заключаецца культурная своеасаблівасць ФА» [30, с. 3].

Пытанні кагнітыўнага і лінгвакультурнага аспектаў даследавання фразеалагізмаў закранаюцца ў вучэбна-метадычным дапаможніку віцебскіх даследчыц Г. Я. Аксянчук і А. У. Даніч «Изучение фразеологии в ВУЗе» (2003) [46], манаграфіі А. П. Пусташыла «Между сходным и различным. Одно из значений категории сравнения в русских и белорусских паремиях» (2010) [49]. Кагнітыўныя аспекты парэміялогіі і фразеалогіі і нацыянальная карціна свету ў славянскіх мовах стала прадметам увагі Б. Ю. Нормана [45]. Пра спецыфіку кагнітыўнага падыходу да выяўлення нацыянальна-культурнай адметнасці фразеалагізмаў падрабязней гаворыцца ў артыкуле А. Л. Садоўскай «Кагнітыўная арыентацыя фразеалагічных даследаванняў» (2009) [53].

Фразеалагічны фонд мовы даследуецца і ў лінгвакультуралогіі, паколькі большасць устойлівых моўных адзінак перадае стэрэатыпы народнай свядомасці. Тэрмін «лінгвакультуралогія» якраз і ўзнік у сувязі з работамі фразеалагічнай школы В. М. Тэлія і публікацыямі В. В. Вараб'ёва, Ю. С. Сцяпанавы, Н. Д. Аруцёнавай, В. А. Маславай і інш. Цікавым у гэтым плане будзе вучэбна-метадычны дапаможнік віцебскай даследчыцы А. У. Даніч «Менталітэт беларусов и русских (отражение в мифологии, фольклоре, фразеологии)» (2004) [15]. Глыбокі моўны і культуралагічны аналіз лацінскіх і грэчаскіх фразеалагізмаў, што сталі крыніцай для адпаведных славянскіх, на шырокім гістарычным фоне праводзіцца дацэнтам БДУ Г. І. Шаўчэнка ў яе манаграфіі «Фразеологизмы античного происхождения в славянских языках» (2005) [69]. Спецыфіка лінгвакультурнага падыходу да аналізу фразеалагічных рэсурсаў мовы ў параўнанні з этналінгвістычным разглядалася больш дэталёва ў артыкуле А. Л. Садоўскай «Лінгвакультурны падыход да аналізу фразеалагічных рэсурсаў мовы» (2008) [54].

Такім чынам, вопыт паглыбленых даследаванняў у галіне фразеалогіі апошніх гадоў сведчыць пра тое, што па-за этналінгвістычным уяўленнем пра мову як духоўную рэальнасць становіцца прынцыпова недасягальнай адэкватная інтэрпрэтацыя сэнсавага зместу фразем і рэканструкцыя іх генезісу. Таму праблема даследавання і эксплікацыі культурна-нацыянальнай спецыфікі ФА, якая вырашалася традыцыйна ў межах гісторыка-генетычнага або культурна-этымалагічнага каментарыя асобных кампанентаў у складзе ФА, перайшла на якасна новы ўзровень яе разгляду, які аб'ядноўвае этналінгвістычную і кагнітыўна-інтэрпрэтатывую парадыгмы сучаснай лінгвістыкі, што маюць адзіную метадалагічную аснову – антрапалагічную.

Літаратура

1. *Аксамітаў, А. С.* Беларуская народная міфалогія як крыніца ўтварэння фразеалагічных адзінак / А. С. Аксамітаў // Problemy frazeologii europejskiej. II : Frazeologia a religia / Pod redakcją A. M. Lewickiego, W. Chlebdy. – Warszawa: Energeia, 1997. – S. 75–84.
2. *Аксамітов, А. С.* Обряд и песня как источник образования фразеологических единиц белорусского языка / А. С. Аксамитов // Acta Balcano-Slavica. XVI. – Warszawa, 1984. – S. 21–31.
3. *Аксамітаў, А. С.* Беларуска-славянскія і беларуска-неславянскія ізафраземы – падабенства і адрозненне / А. С. Аксамітаў // Slavia orientalis. – 1999. – Т. XLVIII, № 2. – S. 269–279.
4. *Антропаў, М. П.* Беларуская этналінгвістыка паміж Масквой і Люблінам // Мова – Літаратура – Культура : V Міжнародная навук. канф., 16–17 лістапада 2006 года, Мінск / да 80-годдзя прафесара Льва Міхайлавіча Шакуна / Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, у аўтарскай рэдакцыі. – Мінск : Права і эканоміка, 2007. – С. 215–219.
5. *Антропов, Н. П.* Белорусская этнолингвистика сегодня : реализация идей / Н. П. Антропов, Т. В. Володина // Etnolingwistika : problemy języka i kultury. – Lublin : Wyd-wo Uniw. M. Curie-Skłodowskiej, 2006. – Т. 18. – S. 47–65.
6. *Валодзіна, Т. В.* Да этнакультурнай характарыстыкі прыкметы *голы* / Т. В. Валодзіна // Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах: материалы V международной науч. конф., 22-23 окт. 2007 г. / редкол. : В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. – Гомель, 2007. – С. 87–91.

7. *Валодзіна, Т. В.* Каму і з якіх прычын *каўтун завіў* / Т. В. Валодзіна // Славянская фразеологія в синхронии и диахронии: сб. науч. статей. Вып. 1 / М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол. : В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2011. – С. 82–84.
8. *Воінава, А. М.* Адлюстраванне сямейнай і каляндарнай абраднасці ў беларускіх фразеалагізмах і парэміях / А. М. Воінава, А. М. Палуян // Славянская фразеологія в синхронии и диахронии: сб. науч. статей. Вып. 1 / М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол. : В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2011. – С. 88–91.
9. *Гаўрыловіч, В. Г.* Унутраны свет чалавека ў заанімнай фразеалогіі (на матэрыяле беларускай, рускай і англійскай моў) / В. Г. Гаўрыловіч // Славянская фразеологія в синхронии и диахронии: сб. науч. статей. Вып. 1 / М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол. : В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2011. – С. 55–59.
10. *Голяк, С. В.* Этнокультурное своеобразие фразем с зоонимами (на материале сербского и белорусского языков) / С. В. Голяк // Язык и социум : материалы V Междунар. науч. конф., Минск, 3 – 4 дек. 2003 г. : в 2 ч. Ч. 2 / редкол. : Л. Н. Чумак (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2003. – С. 22–25.
11. *Голяк, С. В.* Сербская и белорусская фразеологія с зоокомпонентом : (зависимости между свойствами фразеологизма и слова-компонента) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.03 / С. В. Голяк; Бел. гос. ун-т. – Минск, 2003. – 126 с.
12. *Гюлумянц, К. М.* Фольклорные элементы во фразеологии современных славянских языков / К. М. Гюлумянц // VIII Междунар. с'езд славистов : доклады. – Минск : Изд-во БГУ, 1978. – 27 с.
13. *Даніловіч, М. А.* Беларуская дыялектная фразеалогія : Яе лексічная аснова. – Гродна : ГрДУ, 2003. – 271 с.
14. *Даніловіч, М. А.* Этнакультурная семантыка тапонімаў ў складзе фразеалагізмаў / М. А. Даніловіч // Славянская фразеологія в синхронии и диахронии: сб. науч. статей. Вып. 1 / М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол. : В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2011. – С. 97–100.
15. *Данич, О. В.* Менталитет белорусов и русских (отражение в мифологии, фольклоре, фразеологии) : учебно-методическое пособие / О. В. Данич. – Витебск : Изд-во УО “ВГУ им. П. М. Машерова”, 2004. – 84 с.
16. *Коваль, В. И.* Восточнославянская этнофразеологія : Деривация, семантика, происхождение / В. И. Коваль. – Гомель : ИММС НАНБ, 1998. – 213 с.
17. *Коваль, В. И.* Славянские этнофраземы, основанные на “синонимичности” и “антонимичности” мифологем / В. И. Коваль // Слово во времени и пространстве : к 60-летию профессора В. М. Мокиенко. – Санкт-Петербург, 2000. – С. 75–87.
18. *Коваль, В. И.* Фразеологія народнай духоўнай культуры в деривационно-семантическом аспекте : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01, 10.02.02 / В. И. Коваль – Минск, 1999. – 223 с.
19. *Коваль, У. І.* Аб некаторых фразеалагічных эўфемізмах у народных песнях пра каханне / У. І. Коваль // Е. Ф. Карский и современное языкознание : материалы IX международных Карских чтений, май 2003 г., Гродно : в 2 ч. – Ч. 2. / редкол. : М. И. Конюшкевич (отв. ред.) [и др.]. – Гродно, 2003. – С. 196–207.
20. *Коваль, У. І.* Да паходжання фразеалагізма *абое рабое* / У. І. Коваль // Беларуская лінгвістыка. – 1988. – Вып. 33. – С. 44–49.
21. *Коваль, У. І.* Да паходжання фразеалагізма *рабінавая (вераб'іная) ноч* / У. І. Коваль // Беларуская лінгвістыка. – 1995. – Вып. 43. – С. 38–40.
22. *Коваль, У. І.* Славянская этнафразеалогія ў дэрывацыйна-дыяхранічным аспекце / У. І. Коваль. / XII Міжнар. з'езд славістаў. Доклады. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 1998. – 42 с.

23. Коваль, У. І. Фразема *даць гарбуза* ў этнакультурным аспекце / У. І. Коваль // Весці Акад. навук Беларусі. Сер. грамад. навук. – 1992. – № 3–4. – С. 113–120.
24. Коваль, У. І. Чым адгукаецца слова : Фразеалогія ў павер'ях, абрадах і звычаях / У. І. Коваль. – Мінск : Нар. асвета, 1994. – 48 с.
25. Коваль, В. І. Белорусская народно-песенная фразеология любовно-эротического содержания / В. И. Коваль. // *Frazeologické studie* III. Jozef Mlacek – Peter Ďurčo editori. К 13. Kongresu slavistov v L'ubl'ane. – Bratislava, 2003. – S. 105–115.
26. Коваль, В. І. Слово поведает нам... (Отражение мифологических представлений в лексике русского и белорусского языков) / В. И. Коваль // Материалы к спецкурсу. Составитель В. И. Коваль. – Гомель : Белорусское Агентство научно-технической и деловой информации, 1995. – 70с.
27. Коваль, В. І. Фразеология народной духовной культуры: состав, семантика, происхождение / В. И. Коваль. – Минск : РИВШ, 2011. – 196 с.
28. Коваль, В. І. Язык и текст в аспекте гендерной лингвистики : монография / В. И. Коваль. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2007. – 217 с.
29. Коваль, У. І. Народныя замовы як крыніца ўтварэння этнафразем / У. І. Коваль // «Я блізка стаю да народа ...» : мат-лы навук. чытанняў, прысвеч. Еўдакіму Раманаву / Гом. дзярж. ун-т. – Гомель, 1993. – С. 37–41.
30. Ковшова, М. Л. Культурно-национальная специфика фразеологических единиц. (Когнитивный аспект) : дис. ... канд. фил. наук: 10.02.19 / М. Л. Ковшова – М., 1996. – 244 с.
31. Козырев, Л. И. Материалы для историко-этимологического словаря русской архаичной фразеологии : *изабеллов цвет* / Л. И. Козырев // Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах : материалы междунар. науч. конф., 23–24 ноября 2001 г., Гомель. / редкол. : В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. – Гомель, 2001. – С. 58–63.
32. Лапацін, Г. І. З вопыту этнаграфічнага даследавання дыялектнай фразеалогіі. Фразеалагізмы з кампанентам “свяча” / Г. І. Лапацін // Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах : материалы V международной науч. конф., 22–23 окт. 2007 г. / редкол. : В. И. Коваль (отв. ред. [и др.]. – Гомель, 2007. – С. 124–129.
33. Лапацін, Г. І. Фразеалагізм *драць курыцу*: этнаграфічны аспект (па матэрыялах этнаграфічных экспедыцый Веткаўскага музея народнай творчасці) / Г. І. Лапацін // Славянская фразеология в синхронии и диахронии: сб. науч. статей. Вып. 1 / М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол. : В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2011. – С. 120–123.
34. Лапацін, Г. І. Аб змесце фразеалагізма *страшны суд* (на матэрыялах традыцыйнай культуры Веткаўшчыны) / Г. І. Лапацін // Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах : материалы междунар. науч. конф., 23–24 ноября 2001 г., Гомель. / редкол. : В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. – Гомель, 2001. – С. 126–129.
35. Лыкова, Н. Н. Фразеологизмы русского языка, основанные на представлении о магическом завязывании / Н. Н. Лыкова // Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах : материалы междунар. науч. конф., 23–24 ноября 2001 г., Гомель. / редкол. : В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. – Гомель, 2001. – С. 129–132.
36. Малоха, М. Фразеологизмы с концептом ‘дерево’ в зеркале народной культуры / М. Малоха. – Мінск : Тэхналогія, 1998. – 140 с.
37. Маслава, В. А. Міф і яго адлюстраванне ў семантыцы ФА / В. А. Маслава // Веснік Бел. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія, журналістыка, педагогіка. – 1996. – № 2. – С. 65–68.
38. Маслова, В. А. Введение в лингвокультурологию : учебное пособие / В. А. Маслова. – М. : Наследие, 1997. – 207 с.
39. Маслова, В. А. О роли этнокультурных факторов в формировании семантики славянской фразеологии / В. А. Маслова // Беларуская-руская-польская супастаўляльная мовазнаўства, літаратуразнаўства, культуралогія : матэрыялы IV міжнар. навук. канф.,

Віцебск, 22 – 24 крас. 1997 г. : у 3 ч. / Віцебск. дзярж. ун-т імя П. М. Машэрава. – Віцебск, 1997. – Ч. 2. – С. 323–327.

40. Мечковская, Н. Б. Национально-культурные оппозиции в ментальности белорусов (на материале белорусских паремий и фразеологизмов с этнолингвонимами и топонимами) / Н. Б. Мечковская // Встречи этнических культур в зеркале языка : в сопоставительном лингвокультурном аспекте. – М. : Наука, 2002. – С. 215–229.

41. Мокиенко, В. М. Фразеологические этимологии профессора В. И. Коваль: ретроспектива и перспективы // Славянская фразеология в синхронии и диахронии: сб. науч. статей. Вып. 1 / М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол. : В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2011. – С. 5–13.

42. Новак, В. С. Устойлівыя словазлучэнні і звязаныя з імі міфалагічныя ўяўленні ў абрадавым фальклору Брагіншчыны // Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах : материалы V международной науч. конф., 22–23 окт. 2007 г. / редкол. : В. И. Коваль (отв. ред. [и др.]). – Гомель, 2007. – С. 156–160.

43. Новак, В. С. Семантыка ўстойлівых словазлучэнняў у каляндарна-абрадавым фальклору Гомельшчыны / В. С. Новак // Славянская фразеология в синхронии и диахронии: сб. науч. статей. Вып. 1 / М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол. : В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. – Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2011. – С. 138–141.

44. Новак, В. С. Лакальныя формы этнафразеалагізмаў паслявясельнай абраднасці на Гомельшчыне / В. С. Новак // Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах : материалы междунар. науч. конф., Гомель, 23 – 24 ноября 2001 г. / Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины. – Гомель, 2001. – С. 143–148.

45. Норман, Б. Ю. Когнитивные аспекты паремиологии и национальная картина мира в славянских языках / Б. Ю. Норман // Славянский вестник / Московский гос. ун-т имени М. В. Ломоносова, филол. фак-т, кафедра слав. филологии; под ред. Н. И. Ананьевой, З. И. Карцевой. – М., 2004. – Вып. 2 : К 70-летию В. П. Гудкова. – С. 246–256.

46. Оксенчук, А. Е. Изучение фразеологии в ВУЗе : учебно-методическое пособие / А. Е. Оксенчук, О. В. Данич. – Витебск, 2003. – 76 с.

47. Подюков, И. А. Культурно-семиотические аспекты народной фразеологии : дис. ... д-ра филологич. наук : 10.02.01 / И. А. Подюков. – Пермь, 1996. – 382 с.

48. Прохорова, С. М. Сопоставительный анализ русских и белорусских фразеологизмов с компонентами *душа*, *тоска*, *судьба* / С. М. Прохорова // Национально-культурный компонент в тексте и в языке : материалы докладов III Междунар. науч. конф., 7–9 апреля 2005 г., г. Минск : в 3 частях / редкол. : А. В. Зубов, С. М. Прохорова (отв. ред.) [и др.]. – Ч. 1. – Минск, 2005. – С. 31–36.

49. Пустошило, Е. П. Между сходным и различным. Одно из значений категории сравнения в русских и белорусских паремиях : монография. / Е. П. Пустошило. Гродно : ГрГУ, 2010. – 196 с.

50. Садоўская, А. Л. Сімволіка стыхій у беларускіх выслоўях : вада / А. Л. Садоўская, А. А. Карп // Язык и социум : материалы VII Междунар. науч. конф., Минск, 1–2 дек. 2006 г. : в 2 ч. / под общ. ред. Л. Н. Чумак. – Ч. 2. – Минск, 2007. – С. 43–46.

51. Садоўская, А. Л. Адлюстраванне гендарных адносін у беларускай, рускай і сербскай парэміялогіі / А. Л. Садоўская, Дз. Суслаў // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. Вып. 6 / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 2007. – С. 116–121.

52. Садоўская, А. Л. Беларуская фразеалогія як аб’ект лінгвакраізнаўства / А. Л. Садоўская // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. Вып. 6 / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 2007. – С. 108–116.

53. Садоўская, А. Л. Кагнітыўная арыентацыя фразеалагічных даследаванняў / А. Л. Садоўская // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. Вып. 8 / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 2009. – С. 141–145.

54. Садоўская, А. Л. Лінгвакультурны падыход да аналізу фразеалагічных рэсурсаў мовы / А. Л. Садоўская // Роднае слова. – 2008. – № 8. – С. 44–46.

55. Садоўская, А. Л. Нацыянальна-культурны кампанент беларускай фразеалогіі / А. Л. Садоўская // Роднае слова. – 2008. – № 2. – С. 42–46.
56. Садоўская, А. Л. Птушка ў фразеалогіі і народнай культуры беларусаў / А. Л. Садоўская // Роднае слова. – 2002. – № 12. – С. 70–72.
57. Садоўская, А. Л. Сімволіка *вераб'я* ў беларускай фразеалогіі і парэміялогіі / А. Л. Садоўская // Веснік Бел. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія, журналістыка, педагогіка. – 2001. – № 1. – С. 68–72.
58. Садоўская, А. Л. Сімволіка каровы / быка (вала) ў беларускай парэміялогіі і культуры / А. Л. Садоўская, М. А. Сяброўская // Фалькларыстычныя даследаванні. Кантэкст. Тыпалогія. Сувязі : зб. арт. / навук. рэд. Р. М. Кавалёва, В. В. Прыемка. – Вып. 2. Мінск, 2005. – С. 43–50.
59. Садоўская, А. Л. Фразеалагізмы з кампанентамі *Бог, божы* / А. Л. Садоўская, Ю. С. Сёмка // Роднае слова. – 2009. – № 9. – С. 49–51.
60. Садоўская, А. Л. Фразеалогія ў кантэксце культуры : сучасныя падыходы да вывучэння (этналінгвістычны) / А. Л. Садоўская // Роднае слова. – 2008. – № 4. – С. 35–39.
61. Садоўская, А. Л. Фразеалогія ў кантэксце культуры : практычныя заданні / А. Л. Садоўская // Роднае слова. – 2008. – № 9. – С. 70–74.
62. Садоўская А. Л. Фразеалагізмы з кампанентам-арнітонімам у беларускай мове : этналінгвістычны аспект : Манаграфія. – Мінск : Издательский центр БГУ, 2011. – 271 с.
63. Садоўская А. Л. *Дарога* ў беларускай фразеалогіі // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы. Вып. 11. – Мн.: РІВШ, 2012. – С. 77 – 81.
64. Холявко, Е. И. Вторичные номинации с исходным значением “кривой, гнутый” в рус. и бел. языках : (На этнокультурном фоне) : автореф. ... дис. канд. филол. наук : 10.02.01, 10.02.02 / Е. И. Холявко; Бел. гос. ун-т. – Минск, 1995. – 20 с.
65. Холявко, Е. И. Отражение мотива кривизны во вторичной семантике русского и белорусского слова / Е. И. Холявко. – Гомель : ГГУ, 2002. – 175 с.
66. Холявко, Е. И. Черта с два / Е. И. Холявко // Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах : материалы междунар. науч. конф., 23–24 ноября 2001 г., Гомель. / редкол. : В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2001. – С. 160–162.
67. Чернышева, Л. В. Культурная информация в русской паремиологии / Л. В. Чернышева // Национально-культурный компонент в тексте и в языке : материалы докладов III Междунар. науч. конф., 7–9 апреля 2005 г., г. Минск : в 3 частях / редкол. : А. В. Зубов, С. М. Прохорова (отв. ред.) [и др.]. – Ч. 2. – Минск, 2005. – С. 138–140.
68. Чернышева, Л. В. Сопоставительный анализ русских и белорусских фразеологизмов с компонентом *порог* / Л. В. Чернышева // Актуальные проблемы славянской фразеологии : материалы Междунар. науч. конф., Гомель, 16–17 ноября 1999 г. / Гомел. гос. ун-т, Общество К. Туровского. – Гомель, 1999. – С. 49–51.
69. Шевченко, Г. И. Фразеологизмы античного происхождения в славянских языках / Г. И. Шевченко. – Минск : БГУ, 2005. – 211 с.

Г.Д. Садоўская¹¹

БЕЗЭКВІВАЛЕНТНЫЯ СЛОВЫ Ў СКЛАДЗЕ ФРАЗЕАЛАГІЧНЫХ ВЫРАЗАЎ

Безэквівалентныя словы – гэта словы, да якіх нельга знайсці ў іншых мовах аднаслоўныя эквіваленты. Прывядзём некалькі беларускіх слоў, якія

---

¹¹ Студэнтка 2 курса спецыяльнасці «Рамана-германская (італьянская) філалогія», навуковы кіраўнік дацэнт кафедры сучаснай беларускай мовы А.Л. Садоўская.